

Jarosław Włodarczyk

Polski wkład w przyrodoznawstwo i technikę. Słownik polskich i związanych z Polską odkrywców, wynalazców oraz pionierów nauk matematyczno-przyrodniczych i techniki, t. I–IV, pod red. B. Orłowskiego, Instytut Historii Nauki PAN / Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015

SYLVIUS Aleksy (1593-1651)

SYLVIUS Aleksy (1 VII 1593 – po 1651), astronom, konstruktor, matematyk.

Studiował w kolegium jezuickim w Kaliszu i za sprawą wykładającego tam belgijskiego jezuitę K. Malaperta poświęcił się astronomii. Od 1613 lub 1614 współpracował z Malapertem i Sz. Peroviussem przy teleskopowych obserwacjach plam słonecznych (uważanych jednak przez Belga za planety okrążające Słońce). Był to pierwszy na ziemiach polskich program badawczy, przeprowadzony przy użyciu nowego instrumentu, wprowadzonego do astronomii w 1609 przez Galileusza. Prace te, zakończone w 1617, przyniosły nie tylko interesujący ciąg obserwacji plam, lecz także nowatorskie rozwiązania montażu teleskopu. Do tych ostatnich w istotny sposób przyczynił się S., jak wynika to z relacji Malaperta w jego książce *Austriaca sidera heliocyclia...* (Douai 1633). Przy opisie prototypu montażu paralaktycznego Belg przyznał: *ad quam, ut et ad alia multa huius operis instrumenta plurimum me iuvat Alexij Sylvij Poloni, Auditoris olim mei, industria*. Jednakże w literaturze wynalezienie montażu paralaktycznego przypisuje się niekiedy Ch. Scheinerowi. W każdym razie ten sposób umieszczania lunety na statywie upowszechnił się dopiero za sprawą J. Cassiniego, który opracował go ponownie w 1721. Drugim ważnym rozwiązaniem, zastosowanym z udziałem S. w Kaliszu, było swobodne zawieszenie teleskopu na maszcie z przeciwwagą – bardzo popularne wśród astronomów XVII w.

W 1617 lub 1618 S. przeniósł się z Malapertem na jezuicką uczelnię w Douai. Tam w latach 1618–27 brał udział w kontynuacji programu obserwacji plam słonecznych. W 1630 S. podążył do Madrytu, gdyż Malapertowi zaproponowano katedrę matematyki w tamtejszym cesarskim kolegium jezuickim. Wprawdzie Malapert zmarł w podróży, ale S. pozostał w madryckiej uczelni co najmniej do 1634, a być może nawet do 1638. W Madrycie skonstruował planetarium z napędem wagowym, imitujące ruchy ciał niebieskich. O pracach S. nad tego rodzaju przyrządem donosił już w liście z 1630 M. Mersenne, który spotkał

go jeszcze w Belgii. Do dziś trwa spór, czy madryckie planetarium („sfera Archimedes’a”) przedstawiało system helio- czy geocentryczny.

W 1638 S. przebywał już w klasztorze benedyktynów w Anchin w pobliżu Douai, gdzie w 1642 miał zbudować planetarium, demonstrujące ruchy planet zarówno w układzie helio-, jak i geocentrycznym. W tym czasie jego zainteresowania naukowe skupiały się na zagadnieniach kalendariografii oraz geometrii i zaowocowały obszernym traktatem *Lunae circulares periodi seu Cycli quorum beneficio Novi-Pleni-lunia cum civiliter tum Astronomicae facili negotio et exacte reperiuntur* (Leszno 1651). Książka ta została dedykowana J. H. Rozdrażewskiemu, kasztelanowi kaliskiemu, który od opuszczenia przez S. Belgii i powrotu do kraju rodzinnego w 1648 lub 1649 był jego mecenasem; wiadomo, że od II 1650 S. przebywał w należącym do Rozdrażewskich Krotoszynie. Poza szczegółowymi propozycjami rachuby kalendarzowej traktat S. w końcowej części zawiera krytykę dzieła Grzegorza z Saint-Vincent o kwadraturze koła, świadcząca o znajomości aktualnych nurtów matematyki europejskiej – w t.r. podobną krytykę dzieła Grzegorza z Saint-Vincent ogłosił Ch. Huygens w *Cyclometriae*. W swojej książce S. donosił również o dokonanych przez siebie praktycznych wynalazkach, takich jak miny wybuchowe, wentylator oraz pewien rodzaj persykopu.

PSB (Włodarczyk J.); Estreicher; Birkenmajer A.: *Alexius Sylvius Polonus (1593–ca. 1653), a little-known Maker of Astronomical Instruments*, „Vistas in Astronomy”, t. 9, 1968, s. 11–12; tenże: *Osiągnięcia duchowieństwa polskiego w zakresie nauk matematycznych i przyrodniczych* [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. 2, Lublin 1969, s. 44–47; Navarro V.: *Tradition and Scientific Change in Early Modern Spain: The Role of the Jesuits* [w:] *Jesuit Science and the Republic of Letters*, pod red. M. Feingolda, Cambridge, Mass. 2003, s. 331–386; Przytkowski T.: *Astronomia w Kaliszu* [w:] *Osiemnaście wieków Kalisza*, t. 1, Poznań 1960, s. 155–206, 184; tenże: *Astronomia w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku* [w:] *Historia astronomii w Polsce*, t. 1, Wrocław 1975, s. 229–254; Rudnicki K. M. P.: *Jezuicki wynalazek paralaktycznego montażu teleskopu* [w:] *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami* (red. Stasiewicz-Jasiukowa I.), Kraków 2004, s. 321–327; Targosz, K.: *Posiedzenie naukowe Zespołu Historii Nauki Okresu Odrodzenia*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, t. 19, 1974, s. 395.